

RECÂİZÂDE MAHMUD EKREM

(1847-1914)

Tanzimat devri şairi,
tiyatro yazarı ve romancı.

1 Mart 1847'de İstanbul'da Vaniköy'de doğdu. Babası Tanzimat'tan sonra Takvim-hâne nâzırlığı yapan şair, hattat ve vak'a-nüvis Mehmed Şâkir Recâi Efendi, annesi sülâlesi Timurtaş Paşa'ya dayanan Adviye Hanım'dır. Küçük yaşta babasından Arapça ve Farsça öğrendi, bir süre Beyazıt Rüşdiyesi'nde ve Mekteb-i İrfân'da okudu (1858). Daha sonra Harbiye İdâdisi'ne girdi, ancak ikinci sınıfta hastalanınca okuldan ayrılmak zorunda kaldı. 1862'de Hariciye Mektûbî Kalemî'nde çalışmaya başladı. Burada bir yandan eski şiir anlayışına bağlı Leskofçalı Galib ve Hersekli Ârif Hikmet, öte yandan Nâmîk Kemal ve Âyetullah Bey gibi yenilikçi fikirlerle sahip gençlerle tanıştı. Bu arada Fransızca öğrenerek Batı kültür ve edebiyatını tanıma fırsatı buldu. Divan tarzında şiirler yazmaya, Fransızca'dan bazı tercümeler yapmaya başladı. İlk yazıları *Tasvîr-i Efkâr*, *Terakî*, *Hakâyıku'l-vekâyi'* ve *Hazîne-i Evrâk* gazetelerinde yayımlandı. 1866'da Maliye Esham Kalemî'ne, üç ay kadar sonra Tahrîr-i Emlâk Kalemî'ne geçti. Nâmîk Kemal 1867 Mayıs'da Fransa'ya kaçarken *Tasvîr-i Efkâr*'ın sorumluluğunu ona bıraktı. 1868'de amcası Ârif Efendi'nin kızı Güzide Hanım'la evlendi. 1872'de Şûrâ-yı Devlet âza muaviniğine tayin edildi. 1876'da tedavi için bir süre Viyana yakınlarında bir kasabada kaldı. 1877'de Şûrâ-yı Devlet üyesi oldu, daha sonra Temyiz Mahkemesi üyeliğiyle Tanzimat Dairesi reisliğine getirildi. 1878-1887 yılları arasında Mekteb-i Sultânî ile Mekteb-i Mülkiyye'de edebiyat hocalığı yaptı. Bu yıllarda Nâmîk Kemal ve Abdülhak Hâmid'le mektuplaşması sanat hayatının yönünü belirlemede önemli rol oynadı. Mekteb-i Mülkiyye'de okuttuğu ders notlarını *Ta'lim-i Edebiyyât* adıyla yayımlaması edebiyat çevrelerinde büyük bir yankı uyandırdı ve doğrudan doğruya şahsını hedef alan tenkitlere yol açtı. *Zemzeme* mukaddimesiyle *Takdîr-i Elhân* adlı eserlerini Muallim Nâci Demdeme başlığıyla yazdığı yazılarında eleştirdi. Gerek ilk çocuğu Pirâye'nin ve uzun yıllar yatalak olan oğlu Emced'in ölümü gerekse bu tenkitlerle idareden görüldüğü baskılar yüzünden bunalan Ekrem'i 1883'te dünyaya gelen oğlu Nijad tekrar hayata bağladı. 1889'da resmî görevle

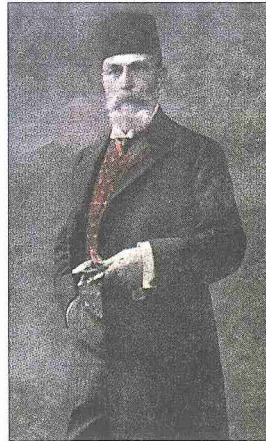
Trablusgarp'a gitti. Dönüşte, yaşadığı sıkıntılardan kurtulma düşüncesiyle Avrupa'ya kaçmaya niyet ettiyse de Malta konsolosu tarafından İstanbul'a gönderildi. Hava değişimi için bir süre Büyükkada'da oturması hükümetçe uygun görüldü (1890-1893). 1895'te, *Ma'lûmât* gazetesi sahibi Baba Tâhir'le aralarında çıkan tartışma devam ederken Mekteb-i Mülkiyye'den öğrencisi Ahmed İhsan'a yayımlamakta olduğu *Servet-i Fünûn*'u yeni edebiyat anlayışını savunan gençlere açmasını tavsiye etti. Böylece 1896 yılı başlarında *Servet-i Fünûn* mecmuası etrafında Edebiyât-ı Cedîde hareketi kurulmuş oldu. Ancak büyük ümitler bağladığı topluluğun beş yıl sonra dağılması ve oğlu Nijad'ın ölümü tekrar edebiyat çevrelerinden uzaklaşmasına sebebiyet verdi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ardından kurulan Kâmil Paşa kabinesinde Evkaf ve Maarif nâzırlıklarına getirildi, daha sonra Meclis-i Âyan üyesi oldu. 31 Ocak 1914'te vefat etti ve Anadoluhisarı'ndaki Küçüksu Mezarlığı'na oğlunun yanına defnedildi. Ercümen Ekrem Talu'nun babası olan Recâizâde Ekrem bâlâ rütbesiyle birinci Osmânî ve Mecidî nişanlarına sahipti.

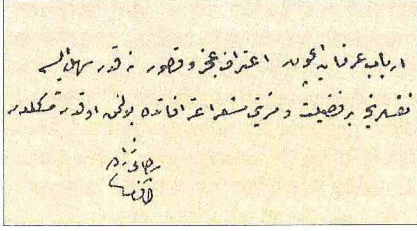
Recâizâde Mahmud Ekrem, Türk edebiyatında 1860'lı yıllarda Şinâsi ile başlayıp Nâmîk Kemal ve Abdülhak Hâmid'le gelişen yenileşme hareketinin başlıca temsilcilerinden biridir. Asıl kişiliğini *Tasvîr-i Efkâr*'da yazmaya başladıktan sonra kazanan Recâizâde Ekrem, Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarıyla yakın ilişki içinde bulunduğu halde aktif politikaya karışmamış, faaliyetlerini daha çok edebiyatın yenileşmesi yönünde yapmıştır. Gerek Mekteb-i Sultânî'de gerekse Mekteb-i Mülkiyye'deki hocalığı sırasında otoriter kişiliğiyle talebelerinin sevgisini kazanmış, bundan dolayı "Üstat Ekrem" diye anılmıştır. Avrupaî şiir ve edebiyatın gelişmesine eser-

leri yanında fikirleri ve gençlere yol göstermesiyle katkıda bulunmuştur. 1880'lerden sonra, Abdülhak Hâmid'in hiçbir kural tanımayan yenilik teşebbüsleri karşısında daha mutedil bir anlayışı savunan Muallim Nâci ve taraftarları arasındaki tartışmalarda Hâmid'in yanında yer almıştır.

Tanzimat devrinin diğer yazarları gibi çok yönlü bir şahsiyete sahip olan Recâizâde Ekrem, bir yandan divan şiiri geleneğini sürdürürken bir yandan da halk söyleyişleriyle mahallileşme akımından etkilenmiştir. Ancak bütün bunların üstünde kendisi esas itibarıyla romantik Fransız şiirinin etkisi altındadır. Şiirlerine hâkim olan unsurlar arasında aşk, tabiat ve ölümle ilgili duygu ve düşünceler başta gelmektedir. Hece vezniyle yazdığı birkaç şiir dışında aruz veznini kullanan şair aruzda Muallim Nâci kadar başarılı olamamıştır. Recâizâde Ekrem, Nâmîk Kemal'in coşkun söyleyişle Abdülhak Hâmid'in metafizik derinliğe sahip şiirleri arasında kalmış orta seviyede bir şair olarak kabul edilmektedir. Mahzun ve dokunaklı şeyleri sevdiğini söyleyen Recâizâde Ekrem için tabiatı solgun güller, bülbüller, bir kelebek, ağaçlar, hatta kitap sayfaları arasına konmuş kuru bir yaprak veya bir çiçek bile şiir konusu olabilmektedir. Özellikle A. Musset, Lamartine ve Abdülhak Hâmid'in etkisi altında kaleme aldığı aşk şiirleri ile yeni tarzdaki hemen bütün şiirlerinde aynı hassasiyet görülür. Duygu bakımından en yoğun eserleri çocuklarının ölümünden duyduğu ıstırapla yazmış olduğu manzumelerdir.

Recâizâde Ekrem'in dönemindeki en önemli özelliği yeni edebiyat taraftarı bir hoca olmasından ileri gelmektedir. Talebelerine edebî ve estetik zevki tatlırtmaya çalışırken aynı zamanda ilk defa edebî eser üzerinde ciddi bir şekilde düşünmeyi öğretmiş, güzellik ve çirkinliğin hissi ölçüler yerine birtakım estetik kurallarla belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Geleneksel belâğata karşılık dönemin Batılı sanat ve estetik ölçülerini içinde yazılmış yeni bir retorik kitabı olan *Ta'lim-i Edebiyyât*'ta Fransız belâğatçısı E. Lefranc'ın eserinden yola çıkan Recâizâde'nin Türk şiirini yeni bir bakış açısıyla değerlendiren verdiği örneklerin bir kısmını divan şairlerinden seçmesi eski zevk ve anlayıştan büsbütün uzaklaşmadığını göstermektedir. Kitabında edebî üslûbu "sade, müzeyyen, âli" şeklinde tasnif etmesi edebî incelemelerde uzun süre geçerliliğini korumuştur. Edebiyât-ı Cedîde hareketinin doğmasına yol açan "kulak için kafiye" anlayışı da yine ilk

Recâizâde
Mahmud
Ekrem

Recâizâde Mahmud Ekrem'in el yazısı

defa onun tarafından ileri sürülmüş, bu anlayış klasik şiirin yüzyıllardır süregelen "göz için kafiye" anlayışına karşı çıkmıştır.

Hikâye, roman ve tiyatro türünde de eser veren Recâizâde Ekrem'in ilk manzum eseri eski tarzda yazdığı şiirlerden meydana gelen *Nağme-i Seher*, ikincisi *Yâdigâr-ı Şebâb*'dir. Ancak yeni tarzdaki şiirlerini bir araya getirdiği *Zemzeme* adlı üç kitabı şair olarak şöret kazanmasında önemli rol oynamıştır. Buradaki manzumeler genellikle yeni tarzda olmakla beraber aralarında tevhid, münâcât, na't, tahmîs, tesdîs, muhammes, gazel ve şarkı formunda örnekler de vardır. Yine manzum ve mensur örneklerden meydana gelen *Tefekkür* ile *Pejmürde* dışında en dikkate değer eseri oğlu Nijad'ın ölümü üzerine kaleme aldığı şiirlerden meydana gelen *Nijad Ekrem*'dir. Burada oğlu ile ilgili hatıraları dışında yer alan manzumeler daha önceki eserlerinde olduğu gibi hayat, ölüm, tabiat, metafizik endişeler ve Nijad için döktüğü göz yaşları bir arada bulunmaktadır.

Recâizâde Ekrem'in Nâmîk Kemal'in tesciri altında şairane bir üslûpla kaleme aldığı hikâye tarzındaki ilk eseri *Muhsin Bey yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi* adlı uzun hikâyesidir. Devrin modasına uygun olarak bir çeşit verem edebiyatının yapıldığı diğer bir uzun hikâyesi de *Şemsâ*'dır. Fakat roman türünde en önemli eseri *Araba Sevdası*'dır. Eser, Tanzimat sonrası Türk toplumunda görülmeye başlanan alafranga tipleriyle alay etmek amacıyla yazılmıştır. Alafrangalaşma hareketinin gülünç taraflarını başarılı bir şekilde sergileyen roman, özellikle realiteye geniş şekilde yer vermesi ve romantik edebiyat anlayışını eleştirmesi bakımından ilgiyle karşılanmıştır.

"Sanat sanat içindir" görüşünü benimseyen Recâizâde Ekrem tiyatro türünde kaleme aldığı eserlerinde de aynı anlayışı sürdürmüştür. Devrin hâkim temayülleri

doğrultusunda yazdığı ilk oyunu *Afife Anjelik* adlı trajedidir. Aşk, verem ve ölüm konusunun işlendiği ikinci oyunu Nâmîk Kemal'in *Zavallı Çocuk* piyesinden yola çıkarak yazdığı *Vuslat*, aynı türdeki diğer bir eseri de Chateaubriand'dan tercüme ettiği *Atala*'dır. Tiyatro türünde en çok beğenilen eseri ise ölümünden sonra yayımlanabilen *Çok Bilen Çok Yanılır* adlı komedisidir.

Eserleri. Şiir: *Nağme-i Seher* (İstanbul 1288), *Yâdigâr-ı Şebâb* (İstanbul 1290), *Zemzeme I* (İstanbul 1299), *Zemzeme II* (İstanbul 1300), *Zemzeme III* (İstanbul 1301), *Tefekkür* (İstanbul 1303), *Pejmürde* (İstanbul 1311), *Nijad Ekrem* (İstanbul 1316), *Nefrîn* (İstanbul 1332). **Oyun:** *Afife Anjelik* (İstanbul 1287), *Atala yahut Amerika Vahşileri* (İstanbul 1288, 1290), *Vuslat yahut Süreksiz Sevinç* (İstanbul 1291), *Çok Bilen Çok Yanılır* (İstanbul 1332). **Hikâye ve Roman:** *Muhsin Bey yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi* (İstanbul 1307), *Şemsâ* (İstanbul 1314), *Araba Sevdası** (İstanbul 1314). **Diğer Eserleri:** *Nâciz* (İstanbul 1288), *Ta'lim-i Edebiyyât** (İstanbul 1296, 1299, 1330), *Takdîr-i Elhân* (İstanbul 1301), *Kudemâdan Birkaç Şair* (İstanbul 1305), *Takrîzât* (İstanbul 1314). Recâizâde Ekrem'in şiir, hikâye ve roman tarzındaki eserleri İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek tarafından *Bütün Eserleri* başlığı altında üç cilt halinde yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1997).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Hakkı [Eldem], *Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri: Ekrem Bey*, İstanbul 1308; Ali Ekrem [Bolayır], *Recâizâde Mahmud Ekrem Bey*, İstanbul 1924; İsmail Habip [Sevük], *Türk Tecdüt Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1926, s. 181-209; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 276-285; İsmail Hikmet Ertaylan, *Recâizâde Ekrem*, İstanbul 1932; Şükrü Kurgan, *Recâizâde Mahmud Ekrem*, İstanbul 1954; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1982, s. 475-499; a.mlf., "Ekrem Bey", *İA*, IV, 218-221; Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I: Tanzimattan Cumhuriyete Kadar*, İstanbul 1969, s. 67-76; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, II, 916-924; Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1983, I, 59-71; R. P. Finn, *Türk Romanı: İlk Dönem, 1872-1900* (trc. Tomris Uyar), Ankara 1984, s. 87-98; İsmail Parlatır, *Recâizâde Mahmud Ekrem*, Ankara 1985; a.mlf., *Recâizâde Mahmud Ekrem*, Ankara 2004; Jale Parla, *Babalar ve Oğullar*, İstanbul 1990, s. 105-124; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996; *TY*, III/59 (1329/1914), Recâizâde Ekrem özel sayısı; Fevziye Abdullah Tansel, "Mualim Nâci ile Recâizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", *TM*, X (1953), s. 159-200; Güzin Di-

no, "Recâizâde Ekrem'in Araba Sevdası Romanında Gerçekçilik", a.e., XI (1954), s. 57-74; K. R. F. Burrile, "A Nineteenth-Century Master of Turkish Literature: Notes on Recâizâde Mahmud Ekrem (1847-1914) and His Literature Course", *Harvard Ukrainian Studies*, III-IV/1, Cambridge 1979-80, s. 124-137; Adnan Akgün, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçıların Hal Tercümeleri II: Recâizâde Mahmud Ekrem", *Yedi İklim*, IV/33, İstanbul 1992, s. 76-80.

ABDULLAH UÇMAN

REC'AT

(الرجعة)

Bazı Şii gruplarına göre imamın ölümünden veya gaybet girmesinden sonra zuhuru, İsnâşeriyye Şiası'na göre ise kıyametin kopmasından önce imamların ve onlara zulmedenlerin yeniden dünyaya dönmesi anlamında bir terim.

Sözlükte "dönmek, geri gelmek" mânâsındaki rücû kökünden masdar ismi olan rec'at "geri dönüş" demektir; kelime Türkçe'ye ric'at şeklinde geçmiştir. Câhiliye Arapları'nda öldükten sonra tekrar dünyaya dönme inancının bulunduğu kaydedilmektedir (Cevâd Ali, VI, 142-143). Muhtemelen bu sebeple bazı sözlüklerde rec'at kelimesinin muhtevasına bu anlam eklenmiştir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "rc" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "rc" md.). Kur'an-ı Kerim'de rücû kavramı "öldükten sonra tekrar dünyaya dönme" veya "ölmek üzere iken geri çevrilip dünyaya gönderilme" mânâsında yer almakta, fakat bunun kâfirlerin temennisi olduğu haber verilmektedir (el-Mü'minûn 23/99-100; Fâtır 35/36-37).

Kaynaklara göre rec'at fikrini ilk ortaya atan kişi Abdullah b. Sebe'dir. İbn Sebe, Hz. Ali hakkında İslâm inancına aykırı fikirler ileri sürmüş, Hz. Ali'nin şehid edilmesinden sonra onun gerçekte ölmediğini, bir gün tekrar dünyaya gelip yeryüzünü adaletle dolduracağını iddia etmiştir (Eş'arî, I, 86; Şehristânî, I, 177). Bağdâdî'nin naklettiğine göre İbn Sebe, Hz. Ali'nin durumunu Hz. İsa'ya benzetmiş, onun öldürülmeyip göğe çıktığını ve bir gün dünyaya inip düşmanlarından intikam alacağını söylemiştir (*el-Fark beyne'l-fırak*, s. 233-234). Bu düşünce Abdullah b. Sebe'nin ardından bazı mensupları tarafından bir müddet devam ettirilmiş, ancak çok geçmeden ortadan kalkmıştır.

Rec'at düşüncesi ilk defa Keysâniyye'de görülmüştür. Muhammed b. Hanefiyye'yi imam ve mehdî kabul eden Keysâniyye, onun 81 (700) yılında vefatından sonra